

TANTÂVÎ, Muhammed Ayyâd

(محمد عياد الطنطاوي)

Muhammed Ayyâd b. Sa'd
b. Süleymân b. Ayyâd el-Merhûmî
et-Tantâvî eş-Şâfîi
(ö. 1277/1861)

Mısırlı eğitimci, âlim ve seyyah.

1225 (1810) yılında Tanta yakınındaki Nicrîd köyünde doğdu. İlk eğitimini Tanta'da aldı. Hıfzını tamamladıktan sonra Muhammed el-Kûmî, Mustafa el-Kanâvî ve Muhammed Ebû'n-Necâ'dan Arap dili ve edebiyatı, fıkıh ve usulü, hadis, mantık dersleri aldı. Ardından Kahire'ye gidip Ezher'e girdi. Ezher'de başta Bâcûrî olmak üzere Hasan el-Attâr ve İbrâhim es-Sekkâ gibi hocalardan faydalandı. 1243'te (1827) babası Tanta'da vefat edince üniversite öğrenimine iki yıl ara vererek çalışmak zorunda kaldı, Tanta ve Sâfiye'de öğretmenlik, Ezher'de vekil öğretmenlik yaptı. Tanta'da Mustafa el-Kinâvî'den *Kütüb-i Site*'yi okuyup tefsir icâzeti aldı. Daha sonra Ezher'de ve Kahire'deki İngiliz mektebinde öğretim üyesi olarak görevlendirildi. Kendisinden gerek Arap gerekse Batılı birçok kişi ders aldı. Bunlar arasında Edward William Lane, Fransızca öğretmeni Flugence Fresnel, Fransız tabibi A. Perron, Alman tarihçisi Gustav Weil, Mehmed Ali Paşa'nın saray tabibi Alman Pruner, Rus siyasetçisi Nikola Mühîn, Alman Rudolf Fraehn, Muhammed Kitta el-Adevî, Yûsuf el-Esîr, Abdülhâdî el-Ebyârî ve Abdüsselîm et-Tirmânîni anılabilir. 1256 (1840) yılında öğrencisi Rudolf Fraehn vasiyetiyle, Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Doğu Dilleri Enstitüsü'nde Arap dili ve edebiyatı öğretmeni olarak çalışmak üzere Rusya'nın Saint Petersburg şehrine davet edildi. 1843'te Baltık ülkeleriyle Finlandiya'ya seyahat etti. 1847'de Saint Petersburg Üniversitesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nde "ekstraordinaryüs" profesör oldu. Bir süre Leningrad, Petrograd üniversitelerinde ders verdi. Burada en ünlü öğrencisi Finli şarkiyatçı Georg August Wallin idi. Tantâvî 1855 yılında ayaklarına felç inmesi sebebiyle öğretim görevini kısmen aksattı, 1859'da görevini tamamen bıraktı ve emekliye ayrıldığı 1277 (1861) yılında vefat etti. Volkova köyünde Tatar Kabristanlığı'na defnedildi. Mısırlı eşi Ümmü Hasan Ulviyye'den 1850'de doğan oğlu Ahmed Rusya'ya yerleşmiş ve orada ölmüştür.

Eserleri. Tantâvî telif, tercüme, şerh, hâşiye / ta'lik, manzum risâle ve ders kitapları

olarak birçok eser kaleme almış, bunların çok azı basılmıştır. Eserleriyle ilgili bilgi, belge ve yazmalar Saint Petersburg, Leningrad ve Kazan üniversitelerinin kütüphaneleriyle Mısır'daki yakın ilgi ve himaye gördüğü Sekkâ ailesi nezdinde bulunmaktadır: **Akaid:** *Ğunyetü'l-mürîd fi 'ilmi't-tevhîd, Hâşiye 'alâ Risâleti'l-Bâcûrî fi'l-'akâ'id, Hâşiye 'ale't-Tuĥfeti's-seniyye ve'l-'akâ'id'i's-Sünniyye, Şerĥu Manzûmeti's-Şeyĥ es-Selmûni fi'l-'akâ'id, el-Ĥatm 'alâ metni'l-Cevhere li'l-Leĥânî (Cevheretü't-tevhîd, manzum). Dil ve Edebiyat: Aĥsenü'n-nüĥab fi ma'rifeti lisâni'l-'Arab (Kosegarten'in Fransızca'ya çevirisi: *Traité de la langue 'arabe vulgaire*, Leipzig 1848; eser Batı Avrupa bilim çevrelerinde Tantâvî'ye büyük şöhret kazandırmıştır); *Ķavâ'idü's-şarîf, Ķavâ'idü'l-luġati'l-'Arabîyyeti'l-'âmîyye; Nazmü Taşrîfi'z-Zencânî (Leningrad Üniversitesi Ktp., nr. 833, s. 13-19); Hâşiyetü'z-Zencânî; el-Ĥatm 'alâ Şerĥi'l-Ķatr li'bn Hişâm (Leningrad Üniversitesi Ktp., nr. 83); Taĥyîdât 'ale'l-Ezheriyye (li-Hâlid el-Ezherî, Leningrad Üniversitesi Ktp., nr. 847); Risâle fi 'ilmi'l-belâġa; Nazmü's-Semerĥandiyye (fi'l-ist'âre); Şerĥu's-Semerĥandiyye; Ta'liku Hâşiyeti'l-Bâcûrî 'ale's-Semerĥandiyye; Ta'liku Hâşiyeti'l-Emîr 'ale'l-Mollâvî 'ale's-Semerĥandiyye fi'l-be-yân; Lezîzü't-ĥarab fi nazmi buĥûri'l-'Arab; Hâşiyetü'l-Kâfî fi 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-ĥavâfî (Ahmed el-Kinâî'nin eserine hâşiye); Ta'liku'l-Kâfî fi 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-ĥavâfî. Tarih, Biyografi, Seyahatnâme: Tuĥfetü'l-ezkiyâ' bi-aĥbârî bilâdi Rûsiyâ. 1840'ta Kahire, İskenderiye, Girit, İzmir, İstanbul, Odesa güzergâhında deniz yoluyla, oradan kara yoluyla Saint Petersburg'a yaptığı seyahatle 1850 yılına kadar Leningrad ve Petrograd gibi Güney Rusya şehir ve beldeleri, ayrıca Baltık ülkeleri, Finlandiya, Kafkasya ve Tataristan'a yaptığı gezi ve gözlemlerini kayda geçirdiği seyahatnâme olup *Rihletü's-Şeyĥ et-Tantâvî ile'l-bilâdi'r-Rûsiyye* adıyla yayımlanmıştır ([Amman 1412/1992]); *Târîĥu ĥayâtihi* (1840 yılına kadarki hayatını kapsar, nşr. ve Almanca trc. J. G. L. Kosegarten, "Autobiographie des Scheich Et Tantâvî zu Petersburg", *WZKM*, VII [1850], s. 43-63, 197-200); *Tercemetü Târîĥi Rûsiyâ li-Ûstralof; Hâlü'l-a'yâd ve'l-mevâsim fi Mısra; Müsevvedât li-târîĥi'l-'Arab. Ders Kitapları ve Notları: Ķavâ'idü'l-luġati'l-'Arabîyye bi'l-luġati'r-Rûsiyye; et-Taĥiyyâtü'l-mu'tâde fi kelâmi'l-'amme; Mecmû'atü'l-emşâli'l-'Ara-***

*biyye; Ķâmûsü't-Tâtâriyyi'l-'Arabî; Mü-lâĥazât fi târîĥi'l-ĥilâfe ve's-şarĥi'l-İslâmî; Tercemetü'l-bâbi'l-evvel min Gülistânî's-Sa'dî; Ķâmûsü'l-'Arabî-el-Ferensî fi'l-leĥceti'l-Mışriyye; el-İ'lâm fîmâ yete'allâĥ bi'l-a'lâm (Paris Bibliothèque Nationale, nr. 4865; Nicolas Perron'un "Notes sur les particularités des nomes propres" adıyla yaptığı Fransızca çevirisi, Ebû Bekir b. Bedr'in *Le Nâcêri la perfection des deux arts ou traité complet d'hippologie et d'hippiatrie arabes* adlı eseri içinde yayımlanmıştır, Paris 1852-1860, s. 380-425); 'An aşl esmâ'i'n-nâs ve'l-ĥayli'l-eşâ'il. Diğer Eserleri: *Münthe'e'l-ereb fi'l-cebr ve'l-irş (mîrâş) ve'l-ĥisâb / Manzûme fi 'ulûmü'l-irş ve'l-ĥisâb ve'l-cebr (Leningrad Üniversitesi Ktp., nr. 820); Müş-tehe'l-elbâb 'alâ Münthe'e'l-ereb (Leningrad Üniversitesi Ktp., nr. 820); Ta'lik 'alâ Hâşiyeti'l-'Atîâr 'alâ Makûlâtî's-Sücâ'i fi'l-felsefe; el-Hikâyâtü'l-'âmîyyetü'l-Mışriyye (Leningrad Üniversitesi Ktp., nr. 745); Mecmû'atü eş'âr (Leningrad Üniversitesi Ktp., nr. 1235; Tantâvî'nin methiye ve mersiyeleriyle bazı kitaplarını içerir; eserde ayrıca Osmanlı Sultanı Abdülmecid, I. Nicola ve hocası Bâcûrî için yazdığı methiyelerle Rusya tasvirine dair kitalar, halk şiiri türü mavallara benzer parçalar yer alır).**

Tantâvî'nin yakın dostları ile bazı öğrenicilerine Arapça, Rusça ve Fransızca yazdığı mektupları da bulunmaktadır. Bunlar arasında Rus ilim akademisi üyesi Prof. I. F. Gottwaldt (Tantâvî'nin on Fransızca mektubu, Gottwaldt'in yirmi mektubu, Kazan Üniversitesi Ktp., nr. 839), Flugence Fresnel, Finli Wallin, Rifâa et-Tahtâvî, Muhammed el-Ûşmûnî, Muhammed Kitta el-Adevî, Abdurrahman es-Sifâtî, Sürûr ed-Demenhûrî, Abdülhâdî el-Ebyârî, İbrâhim b. Abdülgaffâr ed-Desûki, Nakîbüleşraf Muhammed Halîl, Yûsuf es-Saydâvî ve Abdüsselâm et-Tirmânîni sayılabilir. Tantâvî ayrıca Arapça ve Fransızca makaleler yazmıştır: "Mülâĥazât 'alâ tercemeti ba'zî'l-eş'ârî'l-'Arabîyye / Observations sur la traduction de quelques vers arabes" (*Bulletin historique-philologique*, St. Petersbourg 1851, IX, 133-144, 145-150; *Mélanges asiatiques*, St. Petersbourg 1852, I, 474-495); "Mülâĥazât 'ani'l-beyânî'l-'Arabî 'inde's-şu'ûbi'l-İslâmiyye / Observations sur la rhétorique des nations musulmanes" (*Bulletin historique-philologique*, 1885, XII, 241-256); "Mülâĥazât 'alâ muĥtârât min Rihleti İbn Cübeyr / Observations sur l'extrait de voyage á Ebn Djobeir" (trc. Michele Amari). I. Kraçowskij, Tantâvî için bir mo-

nografi kaleme almış, Külsûm Avde eseri Arapça'ya çevirmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Ayyâd et-Tantâvî, *Tuhfetü'l-ezkiyâ' bi-ahbâri bilâdi Rûsiyâ* (nşr. M. İsâ Sâlihiyye), Amman 1412/1992, neşredenin girişi, s. 7-44; I. Kratschkovsky, *Seih Tantawi Professor St. Petersburgskavo Universiteta (1810-1961)*, Leningrad 1929; a.e.: *Hayâtü's-Şeyh Muhammed 'Ayyâd et-Tantâvî* (trc. Külsûm Avde), Kahire 1384/1964; a.mlf., *Among Arabic Manuscripts*, Leiden 1953, s. 115-123; a.mlf., "Ârâ ve efkâr", *MMIAdm.*, IV/12 (1924), s. 562-564; a.mlf., "al-Tantâvî, Muhammed 'Aiyâd", *El*, IV, 655; J. G. Kosegarten, "Scheikh Tantawi", *ZDMG*, IV (1850), s. 240-243; a.mlf., "Autobiographie des Scheich Ettantawî zu Petersburg", *WZKM*, VII/1 (1850), s. 43-63, 197-200; Ahmed Teymûr, "eş-Şeyh Muhammed 'Ayyâd et-Tantâvî", *ez-Zehrâ*, I/7, Kahire 1347, s. 417-428 (aynı makale için bk. *MMIAdm.*, IV/9 [1924], s. 387-391); Cemâleddin eş-Şeyyâl, "ed-Doktor Perron ve eş-Şeyh Muhammed 'Ayyâd et-Tantâvî ve Muhammed 'Ömer et-Tünisi", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, II, Kahire 1944, s. 179-221; Hüseyin Ali Mahfûz, "Muhammed 'Ayyâd et-Tantâvî", *Cami'atü Bağdâd Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, VII, Bağdad 1962, s. 75-99; K. Öhrnberg, "et-Tantâvî", *El²* (İng.), X, 190.



İSMAIL DURMUŞ
PHILIP CHARLES SADGROVE

TANTÂVÎ CEVHERİ

(طنطاوي جوهری)

Tantâvî b. Cevherî el-Mısırî
(1862-1940)

İlmî tefsir hareketinin
önemli temsilcilerinden
Mısırlı âlim.

1278'de (1862) Nil deltasında Zekâzîk'in güneydoğusundaki Kefr Avadullah Hicâzî köyünde doğdu. Bazı kaynaklarda yer alan 1287 (1870) tarihinin (Jomier, V [1958], s. 118) doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Babası çiftçilik yapan Şeyh Cevherî'dir; anne tarafından dedesi doğduğu köye adını veren itibarlı bir kimse idi. İlk eğitimi köyünde aldı ve Kur'an'ı ezberledi. Ardından ailesi onu Ezher'e gönderdi. Beş yıllık (1877-1882) bir öğrenimden sonra rahatsızlığı yüzünden köyüne döndü ve üç yıl çiftçilikle uğraştı. Bu dönem, Cevherî'nin hayatını ve çalışmalarını derinden etkileyecek tabiat araştırmalarına yönelmesinde etkili oldu. Ezher'de dört yıl daha öğrenimine devam etti ve tabiat bilimlerine olan merakının tesiriyle 1889'da Dârü'lulûm'a kayıt yaptırdı, 1893'te burayı bitirdi. Hocaları arasında Ali el-Bûlâkî, Hasan et-Tavîl ve Ahmed Hamdi sayılabilir. Bazı kaynaklarda Muhammed Abduh'un öğrencileri arasında yer aldığı kaydedilirse de bunun doğ-

ru olmadığı ve bir eserinin Abduh tarafından görülmesinden sonra onunla tanıştığı anlaşılmaktadır (Jong, XXXIV [1977], s. 158; Abdülazîz Câdû, s. 18).

Tantâvî, bazı ilkokullarda öğretmenlik görevinde bulunduktan sonra 1900-1910 yılları arasında Kahire'de el-Medresetü'l-Hidîviyye'de hocalık yaptı. İngilizce öğrendiği bu dönemde bu dilden çeviriler yaptı. 1911'de Dârü'lulûm'da tefsir ve hadis, ayrıca el-Câmiatü'l-Misriyye'de (bugünkü Kahire Üniversitesi) İslâm felsefesi hocalığına tayin edildi. el-Hizbü'l-vatanî'ye yakınlığı olan ve bu partinin yayın organı *el-Livâ'*'da yazıları yayımlanan Tantâvî, İngiliz işgali aleyhtarı tutumu yüzünden el-Câmiatü'l-Misriyye'den ve Dârü'lulûm'dan uzaklaştırıldı. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra İskenderiye'deki el-Medresetü'l-Abbâsiyye'de hoca oldu. 1917 Ekiminde Kahire'de daha önce görev yaptığı lisede ders vermek üzere davet edildi. 1919'daki işgal aleyhtarı gösteriler sırasında polis tarafından evi arandı. 1922'de emekliye ayrılmasının ardından bütün vakitini eser yazmaya ve sosyal çalışmalara ayırdı. Öğrencileri arasında Muhammed Lutfi Cum'a ve Zakir Kadiri (Ugan) gibi isimler anılabilir. Siyasî ve içtimai konularla yakından ilgilenen Tantâvî, İhvân-ı Müslimîn hareketine katıldı. İlk sayısı 22 Haziran 1933'te çıkan *Ceridetü'l-İhvânî'l-müslimîn*'in yazı işleri müdürlüğünü üstlendi ve bazı üniversite öğrencilerinin İhvân-ı Müslimîn'e girmesini sağladı (Hasan el-Bennâ, s. 149, 168-169). İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden gelen öğrencilere yardımcı oldu. Cemâatü'l-uhuvveti'l-İslâmiyye, Cem'iyetü's-Şübbânî'l-müslimîn, Cem'iyetü'l-bir ve'l-ihsân ve Cem'iyetü'l-müsâvâtî'l-İslâmiyye gibi kurumların içinde yer alarak sosyal çalışmalarıyla öne çıktı. Ayrıca rûhiyat ve spiritizma konularına merakıyla tanındı ve Cem'iyetü'l-ehramî'r-rûhiyye gibi bazı derneklerin çalışmalarında yer aldı. Tantâvî'nin dikkat çekici yönlerinden biri de dünya barışına katkı amacıyla bazı çalışmalarda bulunmasıdır. Bu alanda çeşitli eserler kaleme aldı. Mısır tarafından 1939'da Nobel barış ödülüne aday gösterildiyse de kısa bir süre sonra vefat ettiğinden bu teşebbüs sonuçsuz kaldı. 12 Ocak 1940'ta Kahire'de öldü.

Yaşadığı dönemde İslâm dünyasında en çok tanınan Mısırlılar'dan biri olan Tantâvî'ye özellikle Hindistan, Çin, Türkistan ve İran'da büyük teveccüh gösterilmiş, kitapları tercüme edilmiş, bazı yerlerde okullara onun adı verilmiştir. Görüşleri şarkiyat dünyasında da ilgi çekmiş, D. Santillana,

M. Hartmann, Carra de Vaux gibi bazı şarkiyatçılar tarafından hakkında araştırmalar yapılmıştır. Rus şarkiyatçısı Gülnar Hanım da (Olga de Lebedev) kendisiyle tasavvuf ve vahdet-i vücûd üzerine müzakerelerde bulunmuştur (Abdülazîz Câdû, s. 52-54). İslâm dünyasının geri kalmışlıktan kurtulması için islahın gerekliliğine inanan bir âlim olarak eğitim reformu konusuna ilgilendi ve modern bilimleri öğreten eğitim kurumlarının açılmasını teşvik etmiştir. Müslümanların geri kalmasında akfî ilimleri ihmal etmelerinin rolü bulunduğunu düşündüğünden bu ilimlerin önemine dikkat çekmiştir (*Behcetü'l-'ulûm*, s. 11-13). Tantâvî'de dinî ilimlerle modern tabii bilimlerin uzlaştırılması temel bir yaklaşım halinde dikkat çekmektedir. Kur'an'da fıkıhla ilgili 150 civarında âyet bulunmasına karşılık ilimlere dair 750 kadar âyet geçtiğini söyleyen Tantâvî (*el-Cevâhir*, I, 2), geçmiş dönemlerde İslâm âlimlerinin Kur'an'daki ahkâm âyetlerini tefsir etmek için birçok çalışma yaparken Allah'ın kudretine işaret eden, müslümanları araştırmaya ve tefekküre davet eden kevnî âyetleri ele almadıklarını söyleyerek hem onları hem de İslâm filozoflarının Kur'an'ı ihmal edip tabiatı incelemelerini eleştirmiş (*et-Tâcû'l-muraşşâf*, s. 10-13), tabiat araştırmalarının bir fitrat dini olan İslâm'ın gereği olduğunu ısrarla savunmuştur. XIX. yüzyıldan itibaren Batılılar'ın İslâm'ın akıl, bilim ve medeniyetle bağdaşmadığı yolundaki iddialarını etkisiz hale getirmeye çalışmış, Kur'an'ın bütün ilimleri öğrenmeyi teşvik ettiğini ispatlamaya gayret etmiş ve bu yolla Kur'an'ın ilmî i'câzını temellendirmeyi hedeflemiştir. Bu çabaları sebebiyle Tantâvî modern anlamda ilmî tefsirin en önemli temsilcisi kabul edilmiş olup çalışmaları kısmen tepkisel ve savunmacı bir özellik taşır. Bunun yanında Tantâvî belli bir sistemden ve metottan yoksun olması, bazı Kur'an âyetlerini çeşitli zorlamalarla bilimsel bir yoruma tâbi tutmak istemesi ve gereksiz birçok unsuru tefsire dahil etmesi yüzünden eleştirilmiştir.

Eserleri. 1. *el-Cevâhir* fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-kerîm*. Sonuncusu ek olmak üzere yirmi altı cilt halinde neşredilmiş (Kahire 1341-1354/1923-1935, 1350/1932), 1000'den fazla görsel malzeme ihtiva eden eser Muhammed Abdüsselâm Şâhîn tarafından da yayımlanmıştır (I-XIII, Beyrut 2004). 2. *en-Nizâm ve'l-İslâm* (Kahire 1321, 1348). *el-Mü'eyyed*'de yayımlanmış makalelerinden derlenmiş olup Tatarca'ya (Ufa 1909) ve Urduca'ya (Abdülazîz Câdû, s. 27) çevrilmiştir. 3. *Nizâmü'l-'âlem ve'l-ümem*